

Rechterperiferie en intersubjectiviteit. In hoeverre hangen plaats en functie samen?

Ad Foolen en Ton van der Wouden

Liesbeth Degand heeft het zinsfinale voorkomen van Nederlands *dus* vergeleken met zinsfinaal *donc* in het Frans. Daarbij heeft ze naast opmerkelijke overeenkomsten ook verschillen vastgesteld. *Donc* gaat meestal 'verder', vertoont bepaalde kenmerken sterker dan *dus*. Een overeenkomst tussen mondeling Nederlands en Frans is dat het helemaal niet gek is om een uiting met *dus* of *donc* af te sluiten. Maar in het Nederlands staat 7.6% van de voorkomens van *dus* in deze positie, in het Frans is dat 19%. Dat bedoelen we met 'verder gaan': de percentages liggen voor *donc* hoger. Dat geldt ook voor het al of niet gevolgd worden door een aarzelmarsmarkeerder: 58% in het Frans, 32% in het Nederlands. Bij de twee functies die Degand voor *dus* en *donc* onderscheidt, epistemisch concluderend en metadiscursief, is *donc* sterker in laatstgenoemde functie (74%) dan *dus* (52%). De combinatie van procentuele verschillen ten gunste van *donc* maken Degands claim aannemelijk dat de grammaticalisatie van het Franse *donc* verder voortgeschreden is dan die van het Nederlandse *dus*. Deze interessante bevinding blijft onzes inziens overeind, wat men verder ook aan kanttekeningen bij haar bijdrage zou willen maken. Na een paar kleinere kanttekeningen haken we hieronder met name in op de discussie over de samenhang tussen positie en functie waarmee Degand haar artikel afsluit.

Degand werkt voor *dus* en *donc* uit wat we in onze bijdrage over de rechterperiferie op globaal niveau voor veel functiewoorden vastgesteld hebben, namelijk dat ze vaker dan gedacht de rechtsbuitenpositie opzoeken. Wij hebben in ons overzicht *dus* bij de bijwoorden behandeld maar het had ook bij de voegwoorden behandeld kunnen worden. Of *dus* in finale positie als grammaticalisatie van het voegwoord of bijwoord gezien moet worden, is niet zo duidelijk en waarschijnlijk doet het er ook niet zoveel toe. Degand spreekt van 'connectieven', waarmee zij woorden met 'verbindende' betekenis bedoelt. De woordsoortendiscussie wordt daarmee handig en verstandig uit de weg gegaan.

Een tweede opmerking betreft de afbakening van de rechterperiferie. Wij hebben daarbij het topologische model overgenomen dat o.a. in de ANS gehanteerd wordt. De werkwoordelijke eindgroep fungeert daarbij als oriëntatiepunt. Degand (zie haar paragraaf 4.2) sluit aan bij de dependentiegrammatica die in de Franse taalkunde voor de analyse van gesproken taal vaak gebruikt wordt (zie haar voetnoot 9). Toepassing van dat model op het Nederlands zal deels dezelfde resultaten opleveren als het topologische model, bijvoorbeeld in haar voorbeeld (10) – *...in Utrecht wil je niet wonen DUS* – waar *wonen* de werkwoordelijke eindgroep vormt met *dus* in de rechterperiferie. Maar in haar voorbeeld (11) – *en daar stonden die scooters DUS ...* – zou ons topologische model geen uitsluitel gegeven hebben omdat er geen werkwoordelijke eindgroep is, terwijl *dus* vanuit de dependentiegrammatica gezien hier blijkbaar in de rechterperiferie staat. We kunnen op dit moment niets anders doen dan dit verschil signaleren en naar toekomstig onderzoek het besef meenemen dat de keuze van het grammaticamodel de kwantitatieve gegevens en daardoor de conclusies over functies mede beïnvloedt.

Dan het theoretisch lastige punt van de samenhang tussen positie en functie. Het grootste deel van Degands bijdrage staat in het licht van het idee dat er een natuurlijke samenhang is tussen de laatste zinsplaats en de functies die *dus* en *donc* op die positie vervullen. Naast de te verwachten epistemisch causaal connectieve functie, vervullen *dus* en *donc* op deze plaats ook vaak de functie van een metadiscursieve markeerder, waarmee de

spreker aangeeft dat het voorgaande bedoeld was als parafrase of samenvatting van iets wat eerder gezegd is. Degand maakt overtuigend duidelijk dat we dit metadiscursieve gebruik een sterk intersubjectief karakter mogen toekennen. De spreker vat samen, parafraseert *met het oog op de hoorder*. En ook het eerder genoemde epistemisch causale gebruik is op deze positie vaak niet iets wat zich primair in het hoofd van de spreker afspeelt ('ik concludeer dus x'), het is evenzeer hoordergericht doordat de spreker met *dus* of *donc* suggereert dat er een gevolgtrekking te maken valt, waarbij het aan de hoorder overgelaten wordt om dat daadwerkelijk te doen. *Dus* en *donc* krijgen zo op de finale positie een sterk intersubjectieve functie toegekend. Het artikel gaat uit van de aanname dat die functie en die positie sterk samenhangen. In de discussie in de slotparagraaf wordt dit idee echter gerelativeerd. Deze relativering willen we in de rest van dit commentaar nog wat verder doordenken.

Elementen als *dus* en *donc* kunnen waarschijnlijk ook wel op andere posities intersubjectieve functies aannemen (al is dit een punt dat nog in verder onderzoek uitgezocht moet worden), en waarschijnlijk kunnen deze elementen in finale positie ook wel niet-intersubjectieve functies vervullen. Ook dit laatste punt verdient nog verder onderzoek en had eigenlijk in het artikel zelf nog wel wat meer aandacht mogen krijgen. Er hadden voorbeelden besproken kunnen worden waarin *dus* en *donc* een 'normale' causaal epistemische functie vervullen, waarbij het *dus* primair de spreker is die de gevolgtrekking maakt en deze niet naar de hoorder doorschuift. Mogelijk dat dit verschil tussen spreker- en hoordergerichte functie samengaat met het voorkomen van een aarzelingsmarkeerder (als markeerder van impliciete, aan de hoorder overgelaten, inferenties). Die correlatie blijkt echter toch maar partieel, zie de discussie onder tabel 1 in het artikel, waar gerapporteerd wordt dat die samenhang er in zeven van de tien gevallen wel is. Misschien valt in verder onderzoek het beeld op dit punt toch nog wat aan te scherpen, bijvoorbeeld door intonatie erbij te betrekken. Dan blijkt wellicht dat de ene aarzelingsmarkeerder de andere niet is, met andere woorden dat we via de intonatie op de aarzelingsmarkeerder toch kunnen horen of we met een spreker- of hoordergerichte epistemische conclusie te maken hebben.

Hoe dit ook zij, de relativering van samenhang tussen positie en functie blijft staan. Eén-op-één is die samenhang in ieder geval niet, zo stelde ook Evers-Vermeul (2010a) al vast met betrekking tot linksperifere en middenveldvoorkomens van *dus*. Dezelfde relativerende constatering maakt Degand ook ten aanzien van *dus* in de rechterperiferie. Daarbij brengt zij ook nog de vraag naar voren of het misschien beter is functies niet aan posities te koppelen maar juist aan elementen. Dan zouden we *dus* moeten zeggen dat *dus* en *donc* een betekenisprofiel hebben waar de intersubjectieve functie één van de te onderscheiden functies uitmaakt. Die intersubjectieve functie kan op verschillende plaatsen in de uiting uitgeoefend worden, maar als het element op de laatste zinsplaats staat, dan is de kans relatief groot dat het om deze functie gaat. Misschien moeten we dan zowel aan element als aan plaats functies toeschrijven. Dat de rechterperiferie een sterk intersubjectief potentieel met zich meebrengt, heeft Degand in haar bijdrage beslist aannemelijk gemaakt. Als een functie van een element harmonieert met een functie van een positie, dan werkt het voorkomen van dat element op die positie functieversterkend, dat wil zeggen: de kans is groot dat die functie (bijvoorbeeld de intersubjectieve) in het geding is. Maar dwingend is die interpretatie op die positie niet; blijkbaar kan een element ondanks de eindpositie toch primair een andere dan de intersubjectieve functie realiseren. Het lijkt ons terecht dat Degand op het einde van haar artikel voor deze complexe en subtiele samenhangen tussen

positie en functie een discussiërend open einde voorzien heeft. In haar slotzin pleit ze voor verder onderzoek, en dat pleidooi kunnen we niet anders dan van harte ondersteunen.